

Hedens ansigter

AF SØREN RYGE PETERSEN

Denne udstilling handler først og fremmest om mennesker, men den handler også om det sted, hvor de boede, heden. Derfor må det være på sin plads at minde om, at heden er noget i bund og grund menneskeskabt, for da menneskene begyndte at dyrke jorden i Danmark, var hele landet dækket af skov. Så fældede man skoven, brugte træet til brænde og bygninger og dyrkede jorden, som vi stadig gør det.

Men de fandt hurtigt ud af, at den sandede del af Jylland ikke duede til landbrug. Græsset og kornet voksede alt, alt for dårligt, og det hele groede til i lyng og revling. I starten af 1800-tallet var en fjerdedel af Jylland, næsten en million hektar, dækket af hede, Og Blicher, som boede midt i den, skrev sit hyldestdigt til den med det berømte vers Min fødestavn er lyngens brune land/ min barndoms sol har smilt på mørken hede,/ min spæde fod har trådt det gule sand/ blandt sorte høje bor min ungdoms glæde. Det var i 1814, og selvfølgelig elskede Blicher heden. Det var jo barndommens land. I 1859 rejste H.C.Andersen med dagvognen fra Randers til Viborg og troede ikke sine egne øje. Det blev til det stadig højt elskede digt om Jylland mellem tvende have med 3. vers 'Heden, ja man tror det næppe,/ men kom selv bese den lidt;/ lyngen er et pragtfuldt tæppe,/ blomster myldre milevidt./ Skynd dig, kom! Om føje år/ heden som en kornmark står.

Det var kloge ord fra en eventyrdigter, for han vidste ikke, at Danmark 5 år senere ville miste Slesvig og Holsten, og at det gav stødet til et gigantisk projekt, hedens opdyrkning. Hvad ud af tabtes skulle indad vindes, og med Dalgas og Hedeselskabet i spidsen gik man i gang med at forandre Jylland. 120.000 ha. blev plantet til med især fyr og gran, og store områder blev dybdepløjet og kalket, så der kunne drives et nogenlunde rentabelt landbrug. I slutningen af 1900-tallet var projektet lykkedes i en sådan grad, at der kun var 70.000 ha. hede tilbage, og hvis ikke Naturfredningsloven i 1984 havde slået bremserne i, ville der næsten ikke være mere hede i Danmark. Nu har vi dog stadig de ca. 70.000 ha. tilbage af den jammerlige jord, og det er skæbnens ironi, at hvis ikke man passede og plejede og græssede og klippede dette næsten ikoniske landskab, ville det i løbet af et par

generationer vokse til ... i skov. Gran og fyr, eg og tjørn og røn, med dyrs og fugles hjælp, helt af sig selv.

Alt dette ved de fleste, for det er veldokumenteret Danmarkshistorie, som man lærer om i skolen – vi gjorde i hvert fald. Hedens opdyrkning er en heltehistorie, en bedrift, og i Århus og København opkaldte man gader efter den store mand, der stod i spidsen for det hele. Dalgas Avenue og Dalgas Boulevard, for fint og fransk skulle det være, selv om hans far var italiener. Hvorimod ingen fortalte om hedebønderne, der var så fattige, at de ikke havde råd til at købe de stude, der skulle trække den plov, der var en forudsætning for opdyrke heden. De måtte nøjes med får og geder og en enkelt mager malkeko, som levede af lyng og ingenting. Deres liv var det fattigste, som tænkes kan, kun undergået af dem på fattiggården, og så skete der alligevel det forunderlige, at en klog mand fra Herning-kanten fik øje på dem. Han hed Evald Tang Kristensen, og han var lærer. Desuden var han besat af det, man kalder folkeminder, som er den nostalgiske betegnelse for den skat af folkeviser, eventyr og sagn, der til alle tider i alle folkeslag i hele verden har eksisteret blandt de mennesker, der ikke har adgang til bøger og anden form for kultur udefra. Man lavede dem selv, og man gav dem videre til de kommende generationer ved at synge og fortælle.

Hedebønderne havde de bedste folkeminder, for de var de fattigste. Og Evald Tang Kristensen tog på sit livs rejse, hvor han for 150 år siden i årevis vandrede rundt på den jyske hede og besøgte de mennesker, der var gode til at synge og fortælle. Alt blev skrevet ned og trykt og gemt. Dansk Folkemindesamling blev en national skat, og Tang Kristensen blev berømt og hædret som en anden H.C. Andersen, selv om han ikke havde skrevet en linje selv.

Men det blev hurtigt glemt. Det er jo ikke verdenslitteratur. Det er mest litterære nørder med stærke brilleglas, der går op i den slags, og de ville ikke have en chance på YouTube. Derfor var det en overraskelse af de store, da der for fem år siden dukkede en bog op om emnet. 'De forsvundne, hedens sidste fortællere.' Stor, flot bog, tyk og tung, og med et kvindeansigt på forsiden, som uden varsel kiggede så langt ind i mig, at jeg næsten blev forlegen.

Det var mit første møde med Johanne Kirstine Pedersdatter, og hun åbnede mine øjne for den jyske hede på en helt ny måde, som hverken Hjerl Hede eller Kongenshus Mindepark eller nok så

mange dokumentarprogrammer på DRK kan gøre. Sagt lige ud:
Hun forførte mig!

Derfor brugte jeg mindst en time på bogen. Nej, jeg læste den ikke. Jeg kiggede på billeder, som jeg nærmest aldrig har gjort det før. Jeg så for mig, hvordan fotografen – da Evald Tang Kristensen var færdig med at snakke med dem – bad disse hedeboender om at stille op til et foto, sidde eller stå helt stille i lang tid, i deres daglige tøj, på det sted, hvor de boede, med front direkte mod fotografen, kigge ind i kameraet, ikke smile, ikke snakke, og så tog han ét billede af hver og gemte det på en glasplade.

Sådan plejede man ikke at fotografere mennesker dengang. Det direkte, konfronterende blik var forbeholdt politikere og industriens store mænd, men det virker. Det virkede dengang, og det virker stadig. I en sådan grad, at det kan løfte en bog op til seks hjerter og nu være basis for en udstilling – ikke på et fotogalleri, men på et rigtigt kunstmuseum.

Jeg siger tak, fordi jeg fik lov til at være en lille brik i denne fortælling om den jyske hede. Jeg troede ellers, at jeg vidste det meste, for jeg er som nævnt opdraget med Blichers og Aakjærs romantiske beretninger om det endeløse, brune landskab, for det var min egen fars fødestavn. Så jeg kender og elsker Hjerl Hede og Grathe Hede og Vrads Sande og Vind Hede og Kalles Mærsk Hede og hvad vi ellers har tilbage af slagsen rundt om i Jylland. Til overflod er min egen søn blevet hedebonde, for han bor i Hørbylunde ved Silkeborg i et hus, som indtil 1950 var beboet af en fattig mælkekusk ved navn Søren Hjort. Han boede i den ene ende af huset, og der var stald til gederne i den anden ende. Hans hedejord var så elendig, at næsten intet kunne gro, og det er den stadig. Når Jens dyrker kartofler, bliver de ikke større end mirabeller. For Johanne Kirstine Pedersdatter ville de have været en skat.